

რედაქტორის გვერდი

საქართველოს მთიანი რეგიონების მდგრადი განვითარების აქტუალური საკითხები

პროფესორი **ნოდარ ელიზბარაშვილი**
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
საქართველოს გეოგრაფიის და ლანდშაფტური დაგეგმარების კათედრის გამგე,
თსუ ინტერდისციპლინური სამეცნიერო ჟურნალის
„საქართველოს გეოგრაფია“ მთავარი რედაქტორი
nodar.elizbarashvili@tsu.ge

ანოტაცია

სტატიაში განხილულია საქართველოს მთიანი რეგიონების მდგრადი განვითარების ცალკეული პრობლემები და აქტუალური საკითხები. საქართველოს მთიანი რეგიონების მდგრადი განვითარების დამატებითი სტიმულირება რამდენიმე გზითაა შესაძლებელი, რომლებიც მოითხოვს ევროპული გამოცდილების შესწავლას და შესაბამის საკანონმდებლო უზრუნველყოფას. ევროპის მთიან რეგიონებში შედეგიანად მოქმედებს **ალპური და კარპატების კონვენცია**, რაც გახდა ამ მთიანი რეგიონების მდგრადი განვითარების, კულტურული იდენტობის შენარჩუნების, საერთაშორისო თანამშრომლობის, სამეურნეო საქმიანობის სტიმულირების, განათლების და მეცნიერების ხელშეწყობის, ცოდნის მიღების და განზოგადების არსებითი წყარო. ალპების და კარპატების განვითარების გამოცდილებით დაინტერესებულია მსოფლიოს თითქმის ყველა მთიანი სახელმწიფო, რაც უკვე აისახა არაერთი მათგანის კანონმდებლობაში (ავსტრალია, კანადა, ჩილე და სხვ.).

მთიან რეგიონებში უპირატესობა უნდა მიენიჭოს მცირე და საშუალო, აგრეთვე განახლებადი **ენერგეტიკის** განვითარებას და სახელმწიფო სტიმულირებას. ანალოგიური პროექტების განხორციელების **ევროპული გამოცდილება**, განსაკუთრებით ალპური რეგიონის ქვეყნებში, გვიჩვენებს, რომ ადგილობრივი მოსახლეობა გაგებით და, ხშირ შემთხვევაში, დიდი ენთუზიაზმით ხვდება მათ რეალიზებას.

მთიანი რეგიონების დასაქმებისთვის განსაკუთრებით ეფექტური იქნება **წყლის გადამამუშავებელი და ჩამომსხმელი წარმოების** განვითარება. ადგილობრივი მოსახლეობისთვის შემოსავლის წყარო, ასევე, შეიძლება გახდეს **„ტყის ფაბრიკების“ და სანერგე მეურნეობების** შექმნა. ამგვარი მიდგომით გაიზრდება დასაქმებულთა რაოდენობა, ტყის მცენარეულობის ექსპორტი (მაგალითად, სოჭის) და ხელი შეეწყობა ხე-ტყის რესურსების მდგრადი გამოყენების მასშტაბების ზრდას.

საკანონმდებლო ცვლილებების შედეგად შესაძლებელი უნდა გახდეს **მდინარეული ლამის** მოპოვება და მთის მოსახლეობისთვის უსასყიდლოდ გადაცემა სხვადასხვა წყალსაცავის აუზიდან. ამგვარი მიდგომა რამდენიმე ეფექტის მიღწევის წინაპირობაა: იგი ხელს შეუწყობს მთის ნიადაგების ნაყოფიერების აღდგენას, სოფლის მეურნეობს განვითარებას, მოსახლეობის შემოსავლების ზრდას და წყალსაცავების ენერგეტიკული ეფექტურობის განახლებას.

საქართველოს მთიანი რეგიონების ფარგლებში წარმოდგენილ ისტორიულ-გეოგრაფიულ პროვინციებში სახელმწიფოს კულტურული და სივრცითი დაგეგმარების პოლიტიკის მიზანი უნდა გახდეს კულტურული ლანდშაფტების შექმნა (დაარსება), დაცვა და ჰარმონიული განვითარება, კულტურული იდენტობის, კულტურული მემკვიდრეობის და ტრადიციების შენარჩუნება. სანაოსნო ეტაპზე განზრახულია დაარსდეს პირიქითა ხევისურეთის კულტურული ლანდშაფტი პირიქითა ხევისურეთის მრავალმხრივი გამოყენების ტერიტორიის ფარგლებში, რომლის ფართობი შეადგენს 2503 ჰექტარს.

შემდგომში, მიღებული გამოცდილების და საკანონმდებლო უზრუნველყოფის საფუძველზე, ანალოგიური სტატუსი შესაძლებელია გავრცელდეს საქართველოს სხვა რეგიონებზე (სვანეთი – მულახის თემი, მესხეთი – ვარძია, კახეთი – დავითგარეჯის სამონასტრო კომპლექსი, ხევი – თრუსოს ხეობა და სხვ.).

საკვანძო სიტყვები: საქართველო, მთიანი რეგიონები, მდგრადი განვითარება, კულტურული ლანდშაფტი, მოსახლეობის დასაქმება

CURRENT ISSUES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF MOUNTAINOUS REGIONS OF GEORGIA

Nodar Elizbarashvili

Annotation

The article discusses the specific problems and current issues of sustainable development of the mountainous regions of Georgia. Additional stimulation of the sustainable development of the mountainous regions of Georgia is possible in several ways, which require the study of European experience and appropriate legal provision. The Alpine and Carpathian Convention is effective in the mountainous regions of Europe, which has become an essential source of sustainable development of these mountainous regions, preservation of cultural identity, international cooperation, stimulation of economic activity, promotion of education and science, acquisition and generalization of knowledge. Almost all mountainous states of the world are interested in the development experience of the Alps and the Carpathians, which has already been reflected in the legislation of many of them (Australia, Canada, Chile, etc.).

In mountainous regions, priority should be given to the development of small and medium, as well as renewable energy and state incentives. The European experience of implementing similar projects, especially in the countries of the Alpine region, shows that the local population meets their implementation with understanding and, in many cases, great enthusiasm.

The development of water processing and bottling production will be particularly effective for employment in mountainous regions. The creation of „forest factories“ and nurseries can also become a source of income for the local population. Such an approach will also increase the number of employees, the export of forest vegetation and promote the growth of sustainable use of timber resources.

As a result of legislative changes, it should be possible to extract river sludge and transfer it to the mountain population free of charge from different reservoirs. Such an approach is a prerequisite for achieving several ef-

fects: it will contribute to the restoration of the fertility of mountain soils, the development of agriculture, the increase of incomes of the population and the renewal of the energy efficiency of water reservoirs.

The goal of the cultural and spatial planning policy of the state in the historical-geographical provinces within the mountainous regions of Georgia should be the creation (establishment) of cultural landscapes, the protection and harmonious development of cultural landscapes, the preservation of cultural identity, cultural heritage and traditions. At the initial stage, it is intended to establish the cultural landscape of Pirikita Khevsureti within the framework of the multi-use area of Pirikita Khevsureti, the area of which is 2503 hectares.

In the future, based on the gained experience and legislative provision, a similar status can be extended to other regions of Georgia (Svaneti – Mulakhi community, Meskheti – Vardzia, Kakheti – Davitgareji monastery complex, Khevi – Truso valley, etc.).

Key words: Georgia, mountainous regions, sustainable development, cultural landscape, population employment

საქართველოს მთიანი რეგიონების მდგრადი განვითარება არაერთი უწყების თუ სამეცნიერო სფეროს მუდმივი ზრუნვის და კვლევის საგანი უნდა გახდეს. ამჟამად მოქმედმა კანონმა „მაღალმთიანი რეგიონების განვითარების შესახებ“ გარკვეული როლი ითამაშა მთის მოსახლეობის სოციალური თუ ეკონომიკური სტიმულირების საქმეში. აქაური მცხოვრები სარგებლობს არსებითი შეღავათებით ენერგიის წყაროების მოხმარებისას, გაზრდილია განათლების და ჯანდაცვის სისტემაში დასაქმებულთა ხელფასები, პენსიები და სხვ.

მიუხედავად ამისა, საქართველოს მთიანი რეგიონების მდგრადი განვითარება არაერთი პრობლემის მოგვარებას მოითხოვს. მათ არსებობაზე მიუთითებს ის ფაქტი, რომ დღემდე ვერ ხერხდება მთის მოსახლეობის მიგრაციის პრევენცია, ეკონომიკური საქმიანობის არსებითი სტიმულირება, ტრადიციული დარგების აღდგენა, ეკოლოგიური ზემოქმედების შემცირება, ბუნებრივ რესურსებზე მოსახლეობის ხელმისაწვდომობის ზრდა და სხვ.

საქართველოს მთიანი რეგიონების მდგრადი განვითარების დამატებითი სტიმულირება რამდენიმე გზითაა შესაძლებელი, რომლებიც მოითხოვს ევროპული გამოცდილების შესწავლას და შესაბამის საკანონმდებლო უზრუნველყოფას. ევროპის მთიან რეგიონებში შედეგიანად მოქმედებს **ალპური და კარპატების კონვენცია**, რაც გახდა ამ მთიანი რეგიონების მდგრადი განვითარების, კულტურული იდენტობის შენარჩუნების, საერთაშორისო თანამშრომლობის, სამეურნეო საქმიანობის სტიმუ-

ლირების, განათლების და მეცნიერების ხელშეწყობის, ცოდნის მიღების და განზოგადების არსებითი წყარო. ალპების და კარპატების განვითარების გამოცდილებით დაინტერესებულია მსოფლიოს თითქმის ყველა მთიანი სახელმწიფო, რაც უკვე აისახა არაერთი მათგანის კანონმდებლობაში (ავსტრალია, კანადა, ჩილე და სხვ.).

საქართველოს მთიანი რეგიონები **არსებითად განსხვავდება** მდგრადი განვითარების პრობლემატიკით, რაც მათ გეოგრაფიულ და ეკოლოგიურ სპეციფიკას უკავშირდება. კავკასიონის მაღალმთიანეთი არსებითად რთული რელიეფური და კლიმატური პირობებით ხასიათდება. აქ, მცირე კავკასიონისა და ჯავახეთის ვულკანური პლატოსგან განსხვავებით, აღინიშნება გაცილებით აქტიური და მასშტაბური გეოდინამიკური პროცესები (მენყერები, ზვავები, ღვარცოფები, ეროზია, დენუდაცია და სხვ.), მიწის რესურსების სიმწირე და ნიადაგის დაბალი ნაყოფიერება, მოსახლეობის დემოპულაციის მაღალი დონე, ინფრასტრუქტურის განვითარების და სეზონური დასაქმების პრობლემები, განათლების და ჯანდაცვის სისტემის არასაკმარისი გამართულობა, დემოგრაფიული დაბერების კატასტროფული ზღვარი, ბიზნესის დამატებითი სტიმულირების აუცილებლობა, კლიმატის ცვლილების მასშტაბური გავლენა, ენერგეტიკული პროექტების განხორციელების საჭიროება, მოსახლეობის ინფორმირებულობის დაბალი დონე და სხვ.

ამ მიმართულებით დადებითი როლი შეუძლია ითამაშოს ისეთმა საკანონმდებლო უზ-

რუნველყოფამ, რომელიც სრულად გაიზიარებს ევროპის მთიანი ქვეყნების გამოცდილებას, ხელს შეუწყობს მოსახლეობის ეკონომიკურ სტიმულირებას, სოციალური დაცულობის განცდას, უცხოური ინვესტიციების მოზიდვას, საერთაშორისო თანამშრომლობას, დემოგრაფიული კრიზისის პრევენციას, კლიმატის ცვლილებასთან ადაპტაციას, მთის ეკოსისტემების დაცვას, ეკოლოგიური მეურნეობის განვითარებას, „მწვანე“ დასახლებების შექმნას, ისტორიულ-კულტურული ფასეულობების შენარჩუნებას და განვითარებას, ტერიტორიის ლანდშაფტურ (ეკოლოგიურად ორიენტირებული) დაგეგმარებას, ევროპის ლანდშაფტური და კულტურული მემკვიდრეობის კონვენციის მოთხოვნების რეალიზაციას, ბუნებრივი რესურსების გონივრულ გამოყენებას და ბუნებრივი საფრთხეების პრევენციას.

ეკონომიკური სტიმულირების მექანიზმები

სასურველია, სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის ერთ-ერთი ამოცანა გახდეს მთიანი რეგიონების ისტორიულ-გეოგრაფიულ პროვინციებში **თავისუფალი ეკონომიკური ზონების** შექმნა. აქ წარმოებული ნებისმიერი სახის პროდუქცია არ უნდა დაექვემდებაროს დაბეგვრას და უნდა ისარგებლოს სრული საგადასახადო თავისუფლებით.

კავკასიონის ფარგლებში წარმოდგენილ ისტორიულ-გეოგრაფიულ პროვინციებში უპირატესობა უნდა მიენიჭოს მცირე და საშუალო, აგრეთვე, განახლებადი **ენერგეტიკის** განვითარებას და სახელმწიფო სტიმულირებას. სახელმწიფო პოლიტიკის ძირითადი ორიენტირი უნდა გახდეს იაფი (მიმზიდველი) ენერგიის წყაროების მოპოვება (გადამუშავება), ენერგეტიკულ სექტორში ადგილობრივი მოსახლეობის დასაქმება, ენერგეტიკის მეშვეობით ეკოლოგიური და სოციალური უსაფრთხოების უზრუნველყოფა.

საქართველოში ჰიდრო ელექტროენერგიის წარმოების ზრდის აუცილებლობა, რომელსაც ალტერნატივა არ გააჩნია, რამდენიმე ფაქტორითაა განპირობებული. მათ შორის

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია: ქვეყნის ეკონომიკის ზრდის ტენდენციები (რაც განაპირობებს ელექტროენერგიაზე მოთხოვნის სწრაფმატებას, იმპორტირებული ენერგიის მაღალ ფასს და დამოკიდებულებას მასზე), მდინარეთა ჩამონადენის რეგულირების აუცილებლობა (რაც უკავშირდება საქართველოში ექსტრემალური ბუნებრივი მოვლენებისა და პროცესების ინტენსივობის და სიხშირისმატებას), მსოფლიოში მუდმივად მზარდი მოთხოვნა სასმელ წყალზე (რასაც უკავშირდება წყლის აკუმულაციის აუცილებლობა), კლიმატის ცვლილების ტენდენციები (სახეზეა არიდობის პროცესის ტენდენციები, რომლის შედეგად განსაკუთრებით გაიზრდება მოთხოვნა წყლის რესურსების საყოფაცხოვრებო და სამეურნეო გამოყენების მიმართულებით), წყალსატევების რეკრეაციულ-ტურისტული პოტენციალის ეფექტური გამოყენება და მდინარეული ლამის დაგროვების შესაძლებლობები (რაც მთიანი რეგიონების სოფლის მეურნეობის განვითარების უმნიშვნელოვანესი რესურსია).

ჰიდროელექტროსადგურების მშენებლობა განსაკუთრებით ეფექტურია მთიანი რეგიონების ფარგლებში, რაც ითვალისწინებს შედარებით მცირე ფართობების დატბორვას. სხვა შემთხვევებში შეიძლება გაიზარდოს ეკოლოგიური რისკები (გეოდინამიკური პროცესების ინტენსივობა). იგივე შეიძლება ითქვას სასარგებლო წიაღისეულის მოპოვებაზე, რაც არასწორი დაგეგმარების შემთხვევაში, ბუნებრივი გარემოს დეგრადაციის, განსახლების და სოფლის მეურნეობის განვითარების ხელშეშლელ ფაქტორად შეიძლება მოგვევლინოს. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ამგვარ პროექტებთან დაკავშირებით, არაერთი არასამთავრობო თუ პოლიტიკური ორგანიზაციის მიერ კეთდება სრულიად გაუმართლებელი და ქვეყნის განვითარებისთვის დამაზიანებელი განცხადებები და ქმედებები.

აღნიშნული ქმედებების და მათგან სტიმულირებული პროცესების შედეგად, არსებითად შეფერხდა ჰიდროენერგეტიკული ობიექტების მშენებლობა მდინარე ენგურისა და რიონის ხეობებში, ალაზნის აუზში და სხვ. საფრთხე ექმნება იმ სამეურნეო პროექტებსაც, რომელიც

ეხება სხვადასხვა წიაღისეულის, სამთო-მადნეულის, ტყის და მინის რესურსების სამეურნეო გამოყენებას.

გასაგებია, რომ ადგილობრივი მოსახლეობის ჯეროვანი ინფორმირებულობა დაგეგმილი სამეურნეო ღონისძიებების სოციალურ-ეკონომიკური სარგებლიანობის და ეკოლოგიური საიმედოობის შესახებ, არსებით როლს თამაშობს და ითამაშებს ქვეყნისთვის გადამწყვეტი მნიშვნელობის ენერგეტიკული თუ სხვა სახის სამეურნეო საქმიანობის წარმატებით განხორციელების საქმეში. ამ შემთხვევაში, სასურველია დამაჯერებელი პასუხი გაეცეს შემდეგ კითხვებს: რა, სად, როგორ, რატომ, ვინ? მხოლოდ ამგვარად გამოირიცხება სუბიექტური მიდგომის შესაძლებლობა ნებისმიერი დაინტერესებული მხარისა თუ ორგანიზაციისთვის.

ანალოგიური პროექტების განხორციელების **ევროპული გამოცდილება**, განსაკუთრებით ალპური რეგიონის ქვეყნებში, გვიჩვენებს, რომ ადგილობრივი მოსახლეობა გაგებით და ხშირ შემთხვევაში კი, დიდი ენთუზიაზმით ხვდება მათ რეალიზებას. ამგვარი მიდგომა უკავშირდება რამდენიმე ფაქტორს: სახელმწიფო და მოსახლეობა ფინანსური მხარდაჭერით უშუალოდ თანამონაწილეობს ენერგეტიკული თუ სამთო-მომპოვებელი პროექტების განხორციელებაში; ადგილმონაცვლე მოსახლეობას ეძლევა გონივრული კომპენსაცია, მიმდინარე სამუშაოებში აქტიური ჩართვის შესაძლებლობა და არსებითი შეღავათები გამომუშავებული ენერგიით თუ ნედლეულით (მდინარეული ლამის სახით) სარგებლობისას; წყალსაცავების მიმდებარე ტერიტორიებზე წარმოების ან მეურნეობის განვითარებისთვის ნესდება სპეციალური შეღავათიანი ტარიფები (1 ან 2-კილომეტრიან ზონაში).

განსაკუთრებით ეფექტური აღმოჩნდა ის ფინანსური სარგებელი, რასაც ადგილობრივი მოსახლეობა ყოველთვიურად იღებს ენერგიის წყაროების თუ სამთო ნედლეულის რეალიზაციიდან (შვეიცარიაში და ავსტრიაში ამგვარი მიდგომის შედეგად, ყველაზე შეძლებული მოსახლეობა სწორედ ჰიდროენერგეტიკული ობიექტების უშუალო სიახლოვეს და მათი გავლენის არეალში ცხოვრობს). ამასთან ერთად,

ევროპაში ენერგეტიკული მნიშვნელობის წყალსაცავების და სამთო ნედლეულის მოპოვებით გამოწვეული ზემოქმედების არეალში მდგრადი განვითარების უზრუნველყოფა უკავშირდება ეკოლოგიური მდგრადობის შენარჩუნებას, რისი უზრუნველყოფაც ხორციელდება სავალდებულო – ეკოლოგიურად ორიენტირებულ ტერიტორიული, ანუ ლანდშაფტური დაგეგმარების მეშვეობით (აუცილებელი ქმედება ევროპის ლანდშაფტური კონვენციის მოთხოვნების მიხედვით), რაც საქართველოში პრაქტიკულად არ ხორციელდება.

ჰიდრო ენერგეტიკამ სასურველია, ასევე, უზრუნველყოს ტერიტორიის ეკოლოგიური სტაბილურობა და ეკონომიკური სტიმულირება – წყალდიდობების და წყალმოვარდნების პრევენცია, წყლის ჩამომსხმელი საწარმოების შექმნა, რეკრეაციული მეურნეობის და თევზის მრეწველობის განვითარება და სხვ. მთიან რეგიონებში წყლის წარმოების ხელშეწყობა გამოიწვევს სეზონური დასაქმების პრევენციას და განაპირობებს ადგილობრივი მოსახლეობის სტაბილურ შემოსავლებს.

მთიან რეგიონებში აქტუალური და ეფექტურია **ენერგიის ალტერნატიული წყაროების** (განსაკუთრებით მზის ენერგიის) გამოყენება, რაც სახელმწიფოს აქტიური მონაწილეობის და მოსახლეობის ცნობიერების ამაღლების გარეშე, რთულად განსახორციელებელია. ამგვარი ენერგიის გამოყენება, გარკვეულწილად, შეამცირებს მთიან ტერიტორიებზე ანთროპოგენული ზემოქმედების მასშტაბებს და მყარ საფუძველს შექმნის ადგილობრივი მოსახლეობის მდგრადი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისთვის.

მზის ენერგიის გამოყენება განსაკუთრებით ეფექტურია დაბალი და საშუალო მთების სამხრეთ ექსპოზიციის და დეგრადირებულ ფერდობებზე. ამ შემთხვევაში რამდენიმე ეფექტის მიღება იქნება შესაძლებელი: შემცირდება დეგრადაციის პროცესები, ტერიტორია დაცული იქნება გეოდინამიკური პროცესებისგან, არ განხორციელდება მაღალი სასოფლო-სამეურნეო მნიშვნელობის მიწების დაკავება, მაქსიმალურად იქნება მიღებული და გადამუშავებული მზის ენერგია, ხელი შე-

ენყოფიერება ზედაპირული წყლების ინფილტრაციას და აკუმულაციას.

მთიანი რეგიონების დასაქმებისთვის განსაკუთრებით ეფექტური იქნება **წყლის გადამამუშავებელი და ჩამომსხმელი წარმოების** განვითარება. მისი ეფექტურობა ორ ძირითად ფაქტორს უკავშირდება: 1. მსოფლიოში განსაკუთრებულად მზარდ მოთხოვნას ეკოლოგიურად სუფთა სასმელ წყალზე (გარემოს დაბინძურების გამო), 2. კლიმატის ცვლილების ტენდენციებს (რაც განაპირობებს სუბტროპიკული და ზომიერი სარტყლის მთიან რეგიონებში არიდიაციის პროცესებს და მთის მყინვარებში აკუმულირებული წყლის მოცულობის შემცირებას).

სასმელი წყლის გადამამუშავებელი, თუნდაც მცირე ზომის საწარმოების შექმნა და ფუნქციონირება, ხელს შეუწყობს მთის მოსახლეობის დასაქმებას, ინფრასტრუქტურის და ტრანსპორტის განვითარებას, მცირე ენერგეტიკის შესაძლებლობების და ალტერნატიული ენერგიის წყაროების გამოყენებას, ვაჭრობისა და საერთაშორისო ეკონომიკური კავშირების გაფართოებას.

საქართველოში XX საუკუნის ბოლო ათწლეულში განვითარებული სოციალურ-ეკონომიკური და ეკოლოგიური პროცესების შედეგად, განსაკუთრებით დაზიანდა **ტყიანი ტერიტორიები** და ქარდამცავი ზოლები. არადა, მათი მნიშვნელობა განსაკუთრებით დიდია მთიანი ტერიტორიების, ქალაქებისა და სოფლის მეურნეობისთვის.

ტყიანი ტერიტორიების აღდგენის მასშტაბური სახელმწიფო პოლიტიკის რეალიზება რამდენიმე ეფექტის მიღების წინაპირობა შეიძლება გახდეს. იგი ხელს შეუწყობს ადგილობრივი მოსახლეობის მასიურ დასაქმებას და მათი შემოსავლების ზრდას, განხორციელება მთიან ტერიტორიებზე გეოდინამიკური პროცესების პრევენცია, მოხდება წყლის რესურსების აკუმულაცია და რეგულაცია, შემცირდება წყლისმიერი და ქარისმიერი ეროზია, რეკრეაციულად მიმზიდველი და ეკოლოგიურად მდგრადი გახდება არაერთი **ბუნებრივი ლანდშაფტი** (რაც ევროპის ლანდშაფტური პოლიტიკის ძირითადი მოთხოვნაა).

ადგილობრივი მოსახლეობისთვის შემოსავლის წყარო, ასევე, შეიძლება გახდეს **„ტყის ფაბრიკების“ და სანერგე მეურნეობების** შექმნა. ამგვარი მიდგომით, ასევე, გაიზრდება დასაქმებულთა რაოდენობა, ტყის მცენარეულობის ექსპორტი (მაგალითად, სოჭის) და ხელი შეეწყობა ხე-ტყის რესურსების მდგრადი გამოყენების მასშტაბების ზრდას. ამგვარი გამოცდილება არსებობს – სწორედ სანერგე მეურნეობების განვითარებით და ტყიანი ტერიტორიების აღდგენით დაიწყო ამერიკის შეერთებულ შტატებში, გასული საუკუნის 30-იან წლებში, დიდი დეპრესიიდან გამოსვლის პროცესი, ეფექტურად განხორციელდა სოფლად მცხოვრები მოსახლეობის დასაქმება და წყლის რესურსების შენარჩუნება (აკუმულაცია). სანერგე მეურნეობების შექმნა განსაკუთრებით ეფექტური გახდება აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოს მთიანი რეგიონებისთვის, სადაც ტყეების თვითაღდგენის მექანიზმები პრაქტიკულად მინიმალური იქნება სემიჰუმიდური და სემიარიდული კლიმატის პირობებში.

კავკასიონის ფარგლებში წარმოდგენილი ისტორიულ-გეოგრაფიულ პროვინციებში უპირატესობა უნდა მიენიჭოს **ტურიზმის** ისეთი სახეების განვითარებას, როგორიცაა ეთნოკულტურული ტურიზმი, ეკოლოგიური ტურიზმი, აგროტურიზმი, სათავგადასავლო ტურიზმი და სხვ. ტურიზმისა და რეკრეაციული მეურნეობის მიზანს უნდა წარმოადგენდეს გარემოსათვის საზიანო სამეურნეო საქმიანობის შეზღუდვა, ტურიზმისა და რეკრეაციული ღონისძიებების ჰარმონიზაცია მოსახლეობის ეკოლოგიური და სოციალური მოთხოვნების გათვალისწინებით.

ტურიზმის განვითარებისთვის არსებითი ყურადღება უნდა მიექცეს ესთეტიკურად მიმზიდველი ადგილების მოწყობას, ტურისტული მარშრუტების ოპტიმალურ დაგეგმარებას, მდინარეთა გასწვრივ და პანორამული ხედვის არეალებში რეკრეაციული ობიექტების განთავსების სტიმულირებას (მაგ., მარტივი დასასვენებელი ადგილების და მცირე ზომის სავაჭრო ადგილების მოწყობა, ორგანიზებული ტურიზმის ხელშეწყობა და სხვ.).

საკანონმდებლო ცვლილებების შედეგად შესაძლებელი უნდა გახდეს **მდინარეული ლამის** მოპოვება და მთის მოსახლეობისთვის უსასყიდლოდ გადაცემა სხვადასხვა წყალსაცავის აუზიდან. ამგვარი მიდგომა რამდენიმე ეფექტის მიღწევის წინაპირობაა. იგი ხელს შეუწყობს მთის ნიადაგების ნაყოფიერების აღდგენას, სოფლის მეურნეობის განვითარებას, მოსახლეობის შემოსავლების ზრდას და წყალსაცავების ენერგეტიკული ეფექტურობის განახლებას.

ეკოლოგიური სტიმულირების მექანიზმები

მთიან რეგიონებში სახელმწიფოს ეკოლოგიური პოლიტიკის მიზანი უნდა გახდეს ეკოლოგიური პრობლემების არსებითი პრევენციის მექანიზმების შემუშავება, ეკოლოგიური სოფლის მეურნეობის განვითარება. ახალი დაცული ტერიტორიების და დაცული ტერიტორიების ქსელის ფორმირება და გაფართოება, მაღალი მთის სუბალპური და ალპური ეკოსისტემების გამოყენების რეგულირება, ბუნებრივი ლანდშაფტის თვითაღდგენის მექანიზმების შენარჩუნება, ტყეების გარმოსდაცვითი და წყალდაცვითი ფუნქციების შენარჩუნება და აღდგენა, კლიმატის ცვლილებასთან ბრძოლა და სოციალურ-ეკონომიკური სფეროს ადაპტაცია კლიმატის ცვლილების ტენდენციებთან მიმართებაში.

ევროპულ სივრცესთან ინტეგრაცია მოითხოვს არაერთ საერთაშორისო საკანონმდებლო რეგულირებას. მათგან 2 – ბერნის და ევროპის ლანდშაფტების კონვენცია – უშუალოდ უკავშირდება გარემოსდაცვით პრობლემატიკას. ევროპის ლანდშაფტური კონვენციის ძირითადი მოთხოვნაა ლანდშაფტური პოლიტიკის გატარება, რაც ნიშნავს უფლებამოსილი სახელმწიფო უწყებების მიერ ზოგადი პრინციპების, სტრატეგიის და სახელმძღვანელო პრინციპების ჩამოყალიბებას. მან უნდა უზრუნველყოს კონკრეტული ღონისძიებების გატარება ლანდშაფტის დაცვის, მართვისა და დაგეგმარებისთვის. ამგვარი პოლიტიკა განსაკუთრებით აქტუალურია მთიანი რეგიონებისთვის, სადაც ეკოლოგიური პრობლემატიკა განსაკუთრებული სიმწვავეით გამოირჩევა.

მთებში სოფლის მეურნეობის განვითარება, ძირითადად, ეკოლოგიური პროფილითაა მიმზიდველი, რაც ნიადაგების ბუნებრივი ნაყოფიერების შენარჩუნებას და აღდგენას უკავშირდება. ამ მხრივ უდიდესი რეზერვებია საქართველოში. მხედველობაში გვაქვს **ბუნებრივი ლამის** ის მარაგები, რაც პრაქტიკულად არ და ვერ გამოიყენება. იგი ათეულობით მილიონი ტონის სახითაა თავმოყრილი საქართველოს ყველა წყალსაცავის სანაპირო ზოლსა და ფსკერზე. მათი დაგროვების ძირითადი არეალები ემთხვევა წყალსაცავების გეოგრაფიას, რაც, ძირითადად, მთისა და ბარის მიჯნაზეა წარმოდგენილი (რაც ორივე რეგიონისთვის შეიძლება იქნეს გამოყენებული).

მთის ტერიტორიების ნიადაგები დაბალი ნაყოფიერებითაა ცნობილი, რაც მათ ზედაპირულ გადარეცხვას უკავშირდება. მის გაუმჯობესებაში არსებითი როლი მდინარეული ლამის გამოყენებას შეუძლია ითამაშოს. ცნობილია, რომ მსოფლიოს არაერთ, მოსახლეობის დიდი რაოდენობით გამორჩეულ ქვეყანაში (ჩინეთი, ინდოეთი, ეგვიპტე, მესოპოტამიის სახელმწიფოები, არგენტინა და სხვ.) მიწათმოქმედება, უმეტესწილად, მდინარეთა მიმდებარე ტერიტორიებზე და ალუვიურ ნიადაგებზეა განვითარებული. ალუვიური ნიადაგების ნაყოფიერება უკავშირდება მდინარეთა მიერ ყოველწლიურად, წყალდიდობისას მოტანილ ლამს. იგი მდიდარია ბუნებრივი მინერალებით, რის გამოც ეფექტურობით 10-12-ჯერ აღემატება ნაკელს და კომპოსტს.

წყალსაცავებიდან, მათი წყალმცირების პერიოდში, მდინარეული ლამის მოპოვებით და სოფლის მეურნეობაში გამოყენებით, რამდენიმე ეფექტის მიღებაა შესაძლებელი: მოსახლეობა მიიღებს მაღალი ხარისხის სასუქს (რაც მიწათმოქმედების განვითარების და მოსავლიანობის მატების ჯეროვანი წინაპირობა გახდება), გაიზრდება ნიადაგების ფიზიკურ-ქიმიური მახასიათებლები (მინერალური შემადგენლობა, ფორიანობა, სითბოცვლა, წყალგამტარობა, მდგრადობა და სხვ.), მოიმატებს წყალსაცავების ენერგეტიკული ეფექტურობა და ექსპლოატაციის ხანგრძლივობა.

ამგვარი ქმედებით დაინტერესებულია არა მარტო ადგილობრივი მოსახლეობა, არამედ არაერთი წყალსაცავის გამოყენებით დაკავებული ენერგეტიკული კომპანია. შესაბამისი ქმედებების განხორციელება ფერხდება შესაბამისი საკანონმდებლო რეგულაციების არარსებობით.

ისტორიულ-კულტურული სივრცის შენარჩუნების მექანიზმები

საქართველოს მთიანი რეგიონების ფარგლებში წარმოდგენილ ისტორიულ-გეოგრაფიულ პროვინციებში სახელმწიფოს კულტურული და სივრცითი დაგეგმარების პოლიტიკის მიზანი უნდა გახდეს კულტურული ლანდშაფტების შექმნა (დაარსება), დაცვა და ჰარმონიული განვითარება, კულტურული იდენტობის, კულტურული მემკვიდრეობის და ტრადიციების შენარჩუნება.

1992 წლიდან კულტურული ლანდშაფტი იუნესკოს მსოფლიო მემკვიდრეობის ობიექტად განიხილება. ამავე ორგანიზაციის მოთხოვნათა მიხედვით, კულტურული ლანდშაფტი უნდა წარმოადგენდეს ადამიანისა და ბუნების ხანგრძლივი (ისტორიული) თანაარსებობის შედეგს, **მაღალი ეთნოკულტურული მნიშვნელობის ტერიტორიას და ნაციონალური მემკვიდრეობის ნაწილს**. მასში თვალსაჩინოდ უნდა იყოს ასახული ადგილობრივი მოსახლეობის საყოფაცხოვრებო კულტურა და იდენტობა, მნიშვნელოვანი ისტორიული მოვლენა და ტრადიციული სამეურნეო საქმიანობა.

ამჟამად მსოფლიოში ცნობილია 11 ტიპის 120 კულტურული ლანდშაფტი. კულტურულ ლანდშაფტებს იცავს **1992 წლის გაეროს მსოფლიო მემკვიდრეობის კონვენცია**, რამაც ხელი უნდა შეუწყოს მდგრადი განვითარების პრინციპების რეალიზებას, ლანდშაფტის ბუნებრივი (ბიოლოგიური) მრავალფეროვნების და ისტორიულ-კულტურული ღირებულებების შენარჩუნებას და გაუმჯობესებას. მსოფლიოში არსებული კულტურული ლანდშაფტის ფასეულობებს შორის, მნიშვნელობით და რაოდენობით გამოირჩევა რელიგიური, ტრადიციული სოფლის მეურნეობის, ისტორიული ადგილების, ლანდშაფტური არქი-

ტექტურის, ბუნებრივი რესურსების ტრადიციული გამოყენების ფორმებთან დაკავშირებული ტერიტორიები.

საწყის ეტაპზე განზრახულია დაარსდეს პირიქითა ხეცსურეთის კულტურული ლანდშაფტი პირიქითა ხეცსურეთის მრავალმხრივი გამოყენების ტერიტორიის ფარგლებში, რომლის ფართობი შეადგენს 2503 ჰექტარს. ტერიტორია გამოირჩევა როგორც ბუნებრივი გარემოს თვითმყოფადობითა და მრავალფეროვნებით, ისე მაღალი ესთეტიკური ღირებულების მქონე კულტურული და ისტორიული მემკვიდრეობის ძეგლებით. აქ წარმოდგენილია **დიდი ეროვნული და ეკოლოგიური მნიშვნელობის** მთის რამდენიმე ბუნებრივი და ისტორიულ-კულტურული ლანდშაფტი, 7 არქიტექტურული კომპლექსი (ციხე – სოფელი), კულტურული მემკვიდრეობის რამდენიმე ათეული ძეგლი, მრავალი საკულტო და რელიგიური ნაგებობა, ეთნოკულტურული და ტრადიციული სამეურნეო და ინფრასტრუქტურული დანიშნულების ობიექტი და სხვ.

კულტურული ლანდშაფტის 11 ფასეულობებიდან პირიქითა ხეცსურეთში წარმოდგენილია 7 ტიპი, კერძოდ: რელიგიური ფასეულობები, ლანდშაფტური და რელიგიური არქიტექტურა, ტრადიციული სოფლის მეურნეობა, ისტორიული მნიშვნელობის ადგილი, ურბანული და ბუნებრივი ლანდშაფტის ჰარმონია, ბუნებისა და ადამიანის ურთიერთდამოკიდებული თანაარსებობა, ბუნებრივი რესურსების მოპოვების და გამოყენების ტრადიციული ფორმა და ეთნოკულტურა. ისტორიულ-კულტურული ლანდშაფტი შეიქმნება პირველად, რაც განსაკუთრებით აამაღლებს ფშავ-ხეცსურეთის დაცული ტერიტორიების საერთაშორისო ცნობადობას;

შემდგომში, მიღებული გამოცდილების და საკანონმდებლო უზრუნველყოფის საფუძველზე, ანალოგიური სტატუსი შესაძლებელია გავრცელდეს საქართველოს სხვა რეგიონებზე (სვანეთი – მულახის თემი, მესხეთი – ვარძია, კახეთი – დავითგარეჯის სამონასტრო კომპლექსი, ხევი – თრუსოს ხეობა და სხვ.).

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ელიზბარაშვილი ნ., გეოგრაფიის საფუძვლები (მეორე გადამუშავებული გამოცემა). სახელმძღვანელო უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტებისათვის. თბ., გამომც. „უნივერსალი“, 2017, გვ. 220.
2. ელიზბარაშვილი ნ., გამოყენებითი გეოგრაფიის საფუძვლები. სახელმძღვანელო უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტებისათვის. თბილისი, გამომც. „უნივერსალი“, 2016, გვ. 502.
3. ელიზბარაშვილი ნ., ლანდშაფტმცოდნეობის აქტუალური საკითხები და ლანდშაფტური გეოგრაფიის განვითარების ტენდენციები საქართველოში. ინტერდისციპლინური სამეცნიერო ჟურნალი „გარემო და საზოგადოება“, №1, 2019, გვ. 3-14.
<http://es.tsu.ge/index.php/es/article/view/4/6>
4. Elizbarashvili N. (2018). Main concepts and Problems of Sustainable Development Mountainous Regions (On the example of the Caucasus). In proceeding: International Scientific and Practical Conference «REGION –2018: Optimal Development Strategy». – Kharkiv, Ukraine, pp. 215-219.
5. Nodar Elizbarashvili, Sandro Gogoladze, Gela Sandodze, Lado Grigolia, and Teona Qobalia (2022).
6. Cultural Landscapes: Essence and application perspectives in Georgia. Book: **Placemaking and Cultural Landscapes**, chapter 7, Advances in Geographical & Environmental Sciences Series (ISSN: 2198-3542), **SPRINGER NATURE** Pte Ltd., Singapore, pp. 344 – 358.
7. Беручашвили Н.Л., Жучкова В.К. Методика комплексных физико-географических исследований. - М.: изд-во МГУ, 1997, -320 с.
8. Ivan Franch-Pardo, Brian M. Napoletano, Gerardo Bocco, Sara Barrasa, Luis Cancer-Pomar (2017). The Role of Geographical Landscape Studies for Sustainable Territorial Planning. Sustainability, 9, 2123, 97-109, doi:10.3390/su9112123 www.mdpi.com/journal/sustainability, <https://www.academia.edu/35349857>.
9. <https://www.google.com/search?q=integrative+geography&oq=integrative+geogra&aqs=chrome.0.0j69i57j0i22i30l6.17559j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>
10. <https://www.archronicle.com/types-of-cultural-landscapes>
11. <https://whc.unesco.org/en/culturallandscape/#2>